

GÁL MÁTÉ

Egy összeférhetetlen vidéki megbízott 1956 utáni karrierje

*Borai Emil, az ÁEH egri egyházügyi főelőadójának tevékenysége
1956–1969 között**

Bevezetés

Az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)¹ történetének egy-egy aspektusa számos 20. századi egyháztörténettel foglalkozó kutatót motivált arra, hogy a hivatal szépen fennmaradt iratállományát kezébe vegye, és hosszabb-rövidebb lélegzetvételű írást közöljön annak históriájáról. Egyre több olyan szaktörténeti munkával is találkozhatunk, amelyben kifejezetten társadalomtörténeti szempontú vizsgálat tárgyát képezte e végrehajtó szerv. A legfrissebbek sorában megkerülhetetlen Soós Viktor Attila közelmúltban napvilágot látott doktori értekezése.² A disszertáció többek között tartalmazza a hivatal dolgozóinak pályaképét, így a vidéki megbízottak, az egyházügyi főelőadók, később egyházügyi tanácsosok karrierútját. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyháztörténeti Kutatócsoportjának 2015-ös tanulmánykötetében Beke Péter foglalkozott az ÁEH Szolnok megyei tevékenységével az 1970-es években. A helytörténeti nézőpontú elemzés egyik központi szereplője a munkaterületen teljesítő egyházügyi tanácsos.³ 2013-ban Kálmán Peregrin Kiss István⁴ Nógrád megyei

* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001. számú „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat keretében valósult meg.

¹ Az ÁEH 1951-től 1989-ig állt fenn, s jogutód nélkül szűnt meg. A hivatalt is érintették az állami szervek körében 1956 végén végbement átszervezések, összevonások. Az 1956. évi 33. számú törvényerejű rendelet megszüntette az Állami Egyházügyi Hivatalt, feladatkörét a Művelődésügyi Minisztérium vette át. Az ÁEH így betagozódott a kultuszminisztériumba, hivatalos elnevezése pedig Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatal lett. A hivatalt végül 1959-ben újjászervezték, s visszakapta önállóságát, melyre az 1959. évi 25. számú törvényerejű rendelet értelmében került sor. Lásd bővebben: Köbel Szilvia: *Oszd meg és uralkodj! – A pártállam és az egyházak*. Budapest, 2005. 60–91.; Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*. Budapest, 2004. 14–18.; Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*. PhD disszertáció, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2015.

² Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, id. mű

³ Beke Péter: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége Szolnok megyében az 1970-es években*. In: Török József – Tusor Péter – Tóth Krisztina (szerk.): *Katolicizmus Magyarországon a II. Vatikáni Zsinat korában*. Budapest, 2005. 213–257. Beke munkájához nagyon hasonló Mezey András publikációja, amely Csongrád megyében tekintette át az egyházkorlátozás „nem állambiztonsági színtereit és módszereit”. Mezey András: *Az egyházkorlátozás néhány nem állambiztonsági színtere és eszköze Csongrád megyében az 1960-as években*. In: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba –

megbízott saját visszaemlékezésein és levéltári forrásokon keresztül taglalta a kérdéskört.⁵ Fazekas Csaba a millennium évében jelentkezett Lobkovitz László Borsod-Abaúj-Zemplén megyei főelőadó hivatali előmenetelével.⁶

A jelen dolgozat szerzője Borai Emil egyházpolitikai karrierjébe kíván bepillantást nyújtani. Borai 1924-ben született Székesfehérváron. 1952 és 1969 között dolgozott az ÁEH-ban, 1954-től 1969-ig egri egyházügyi megbízott státusban.⁷ Szembetűnő lehet, hogy az egyházügyi főelőadó igen hosszú időt töltött egy bizonyos munkaterületen,⁸ s a korszak kihívásaihoz mérten változatos problémákkal kellett szembesülnie az évek során. A forrásadottságokból és a terjedelmi korlátokból kifolyólag itt javarészt az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő, több mint tíz éves pályafutását vesszük górcső alá, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának,⁹ illetve Heves Megyei Levéltárának¹⁰ iratanyagára, kisebb mértékben az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának¹¹ dokumentumaira támaszkodva. A források alapján igyekszünk választ találni arra a kérdésre, hogy Borai Emil mint az egyházkorlátozás Heves megyei emblematis alakja hogyan, milyen úton került vissza a forradalom okozta zavarok után a hivatalba. Érdeklődésünk homlokterébe azoknak a több változáson átesett juttatásoknak a tételes bemutatása került, melyeket Borai szolgálataiért cserébe kapott. A különböző javadalmakhoz hasonlóan és a felső igények gerjesztette hangsúlyeltolódásokkal párhuzamosan a vidéki káder megítélése is állandóan módosult. A dicséretes és az egyre sűrűsödő kritikák nem kizárólagosan Borai személyes történetének szempontjából lényegesek. A megbízotról készült minősítések és az itt-ott előforduló megjegyzések véleményünk szerint fontos lenyomatai az Állami Egyházügyi Hivatalban uralkodó légkörnek, így tovább árnyalhatják az intézményről született eddigi interpretációkat. Mindeközben arra törekszünk, hogy megvilágítsuk Borai Emil munkamód-

Szigeti László (szerk.): *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Budapest, 2013. 329–361.

⁴ Kiss István (1928–?) az oktatási területről került az ÁEH-ba. 1970 és 1989 között a Nógrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának egyházügyi titkára volt. Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 263.

⁵ Kálmán Peregrin OFM: *Kiútkeresés? Önigazolás? – Kiss István Nógrád megyei ÁEH-megbízott visszaemlékezései*. In: Soós – Szabó – Szigeti (szerk.): *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*, 242–251.

⁶ Fazekas Csaba: *Egy „janicsár” különleges rekordja 1961-ből*. *Egyháztörténeti Szemle*, 2. évf. (2000) 2. sz. (<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/janicsar.htm> (letöltve: 2016. márc. 21.))

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Állami Egyházügyi Hivatal Általános iratai, XIX-A-21-b 558. d.

⁸ Az 1956-os forradalom után több egyházügyi főelőadó is visszatért eredeti munkaterületére, Borai Emil azonban társai többségéhez képest jelentősebb időt töltött Heves megyében. Ebből a szempontból a korszakban hozzá hasonló például Cseh Lajos (1918–2001) karrierútja, aki mint Jász-Nagykun-Szolnok megyei előadó 1952-től egészen 1974-ig birtokolta pozícióját. Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 238.

⁹ Feltétlenül ki kell emelnünk a téma kapcsán az ÁEH Titkosan Ügykezelt iratait (XIX-A-21-d), Elnöki iratait (XIX-A-21-a) és Általános iratait (XIX-A-21-b).

¹⁰ A Heves Megyei Levéltárban töredékesen fennmaradtak Borai Emil havi, negyedéves és féléves jelentései, illetve több egyházpolitikával foglalkozó dokumentum. Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL HML) XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.

¹¹ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött anyagok közül kis számban ugyan, de azokra a dossziéokra koncentráltunk, amelyek bizonyítékul szolgálhatnak Borai Emil és az állambiztonsági együttműködésére.

szerét, mentalitását és az egyházpolitika színterének vidéki mindennapjait. A tanulmány nem vállalkozik a tárgyalt időszak teljes bemutatására; ez azért sem lehetséges, mert jócskán meghaladná a megszabott területi korlátokat. Így a szerző az általa összeválogatott esetekkel ismerteti meg az olvasót. A felhasznált dokumentumok a korábbi több éves kutatómunka tapasztalatai alapján alkalmasak lehetnek arra, hogy segítségükkel betekintést nyújtsunk egy vidéki „egyházüldöző” tevékenységébe.

Borai Emil egyházügyi főelőadó forradalom utáni visszatérése

A vidéki káderapparátus megjelenése, mondhatni, egykorú a hivatallal. A megyei főelőadók a megyei tanács státusába tartoztak, a fizetésüket is onnan kapták. A megyei tanácsoknál lévő főelőadói munkakörbe az ÁEH javasolt munkatársakat. A megbízottak előbb az oktatási osztály, majd a művelődési osztály szervezeti egységébe, végül, miután az ÁEH 1959. június 2-án visszanyerte függetlenségét, a megyei Végrehajtó Bizottság közvetlen felügyelete alá tartoztak előadói, főelőadói besorolásban.¹² A forradalom és az azt megelőző körülmények alaposan meggyengítették az ÁEH intézményét és presztízsét, mindamelllett a káderállomány mentalitása sem tűnt a legmegfelelőbbnek. Az 1956 decembere után a függetlenségét ideiglenesen elvesztő ÁEH az első sokkot követően újra mozgósította vidéki apparátusát. Megyénként eltérő időben jelentek meg a köznyelvben és papi körökben csak „bajszos püspököknek” nevezett felügyelők. Badalik Bertalannál¹³ 1956. december elején, Shvoy Lajosnál¹⁴ pedig már novemberben felbukkantak a megbízottak. A székesfehérvári püspök szerint 1957. január 25-én véglegesítették az ottani főelőadó státusát, ami még négy egyházmegegyben történt meg, mivel az ottani főpásztorok nem demonstráltak azonosulást a rendszerrel.¹⁵ Az illetékes munkatársak tevékenységének célja – a Rákosi-korszakhoz hasonlóan és persze illeszkedve az aktuális egyházpolitika arculatához – továbbra is az állami irányelvek minél gördülékenyebb megvalósulásának biztosítása volt. A vidéki – püspökségi – megbízott személye 1957 után általában egybeesett a területileg illetékes megyei (tanácsi) egyházügyi munkatársával.¹⁶ A leírtak Heves megyére és az egri egyházmegyére is igazak, Borai Emil 1957-től miniszteri biztosi titulusban ellenőrizte Heves megye és az egri egyházmegye vallásos életét, valamint a különböző felekezetű egyházakat. Az egri egyházügyi főelőadó már 1957 áprilisában informálta a hivatalt a papság forradalom alatt tanúsított magatartásáról. Feljegyzéseiben nagy figyelmet fordított a katolikus klérusra és az egyház-kormányzat élén álló dr. Brezanóczy Pál¹⁷ káptalani helynökre.¹⁸ A továbbított adatok ter-

¹² Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 201.

¹³ Badalik Bertalan (1890–1965) 1908-ban lépett be a domonkos rendbe, 1914-ben szentelték pappá. A magyar domonkos rendtartomány főnöke 1938 és 1946 között. 1949-től veszprémi püspök, onnan az államhatalom nyomására 1957-ben mozdították el.

¹⁴ Shvoy Lajos (1879–1968) székesfehérvári megyéspüspök, 1901-ben szentelték pappá, 1927-től székesfehérvári püspök.

¹⁵ Kálmán Peregrin OFM: *A Magyar Katolikus egyház helyzete. A Magyar Katolikus Egyház helyzete a kádári egyházpolitika első éveiben a teológiai összefüggések tükrében*. PhD disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest. 2014. 214.

¹⁶ Lukács Miklós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal szervezeti változásai 1951–1989 között*. Vallástudományi Szemle, 11. évf. (2014) 3. sz. 165–166.

¹⁷ Dr. Brezanóczy Pál 1912. január 22-én született az akkor Máramaros vármegyében található Aknaszlatinán. 1952-ben kerül Egerbe, ahol ordinárius és a szatmári egyházmegye magyarországi részeinek érseki helynöke volt. 1956-ban káptalani helynöki rangra emelkedett, 1959-től apostoli kormányzó, 1964-től egri püspök, majd 1969-től egri érsek. 1972. február 11-én hunyt el Egerben. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa*, (1975) 158.

mésztesen bizonyos esetekben alapként szolgáltak a forradalom utáni megtorláshoz és az egyházüldözés megindításához.

Az egyházi ügyi főelőadó 1956 előtt és az ötvenes évek második felében megbízható és hatékony kádereként elismerések sorát gyűjthette be a hivataltól. Az ÁEH vezetősége egy 1957. július 13-án kelt elemzésében a következőképpen jellemezte Borai tevékenységét: „Eddigi működése alatt mindenkor, az ellenforradalom alatt is szilárd magatartást tanúsított, és jól oldotta meg a különleges igényeket megkövetelő munkáját.”¹⁹ A Miklós Imre²⁰ elnökhelyettes által készített és a Külügyminisztérium Személyzeti Osztályának megküldött feljegyzés tanúsága szerint 1956 után Borai külügyi vonalon akarta folytatni karrierútját. Az ÁEH vezetése „eddigi munkája elismeréséül” támogatta ilyen irányú törekvéseit, azonban a rövidke feljegyzés végén hozzátette az elnökhelyettes, hogy nem szívesen válnak meg a bevált munkatárstól.²¹ Borai kérelme arra enged következtetni, hogy a főelőadónak az egyházpolitikai munkakörön kívül eső tervei voltak. A vidéki státusszal kapcsolatban felmerült továbblépési szándéokra magyarázattal szolgálhat Turai István²² budapesti főelőadó egyik, az ÁEH-nak címzett panaszlevele. Ebben Turai Miklós Imrét vádolta az ÁEH és az egyházpolitika problémáiért, illetve a politikai munkatársak „szakmával” szembeni bizalmatlanságáért. A fővárosi főelőadó szerint Miklós Imre Borai Emilnek azt javasolta, hogy „nézzen más munka után, mert az egyházpolitikai munkának nincs jövője, ebben a munkában már nincs semmi fantázia”.²³ Az egri főelőadó feltehetően megfogadta az elnökhelyettes tanácsait, amire ráerősített a hivatalban uralkodó légkör és a forradalom traumája.

A munkahelyváltási tervek megszületésekor lényeges motiváció lehetett Borai Emil 1956-os élménye. A forradalom és szabadságharc egri eseményei nyilvánvalóan erős félelemmel töltötték el az egyházi ügyi főelőadót, aki a vallásos emberek és a papság szemében az egypártrendszer közismert, a belügyi szervekkel is kapcsolatot ápoló reprezentánusa volt.²⁴ A félelem érdekes szituációt idézett elő: Borai Emil 1956 októberében az Egre Érseki

¹⁸ MNL OL XIX-A-21-d 1. d. 0018-2/1957; MNL OL XIX-A-21-d 1. d. 0018-1/1957.

¹⁹ MNL OL XIX-A-21-a 7. d. 245/3./1957.

²⁰ Miklós Imre (1927–2003) eredetileg három kereskedelmi iskolai osztályt végzett, majd 1966-ban az ELTE BTK-n középiskolai tanári képzést szerzett. 1951. szeptember 15. – 1989. április 30. között dolgozott az Állami Egyházi Hivatalban, először mint előadó; alosztályvezető 1953. június 1-jétől, osztályvezető 1953. augusztus 26-tól; elnökhelyettes 1956. június 1-jétől, elnök, államtitkár 1971. május 12-től. 1989. április 30-tól nyugdíjaztatását kérte, 1989. november 1-jétől nyugállományban. Soós: *Az Állami Egyházi Hivatal*, 280.

²¹ MNL OL XIX-A-21-a 7. d. 245/3./1957.

²² Turai István (1922–?) legmagasabb iskolai végzettsége reál gimnáziumi érettségi. 1953 szeptemberre és 1957 januárja között az ÁEH munkatársa mint előadó, főelőadó Szegeden. 1957. február és április között Szeged Megyei Jogú Város Tanácsának egyházi ügyi főelőadója, 1957 áprilisától 1958 novemberéig Csongrád Megye egyházi ügyi főelőadója. 1958. novemberől 1973-ig Budapest Fővárosi Tanács egyházi ügyi főelőadója. Soós: *Az Állami Egyházi Hivatal*, 312.

²³ Idézi: Kálmán: *A Magyar Katolikus egyház helyzete*, 100.

²⁴ Borai 1956 előtti tevékenységéről viszonylag keveset tudunk, szinte kizárólag a forradalom után keletkezett források adnak erről némi tájékoztatást. Annyi biztosan megállapítható a dokumentumokból, hogy tevőleges szerepet vállalt a „klerikális reakció első frontjának” 1954-es áttörésében, amikor összesen hat magas egyházi pozícióban székelő papot helyeztettek át adminisztratív mód-szerekkel. A Heves megyei társadalomban Borairól alkotott képpel kapcsolatosan érdemes kiemelni, hogy az egyházi ügyi főelőadó 1957-es visszatérésekor írt első jelentésében arról tájékoztatta a hivatalt, hogy bizonyos egyházi és világi körök azt terjesztették személyéről, hogy ÁVÓ-s. MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.; MNL OL XIX-A-21-d 0018-2/1957.

Papnevelő Intézet rektor helyettesétől, dr. Kiss Istvántól²⁵ kért menedéket a szeminárium falai között.²⁶ A vicerektor mély humanizmusáról tett tanúbizonyságot, amikor – megelőzve a lehetséges atrocitásokat – elbújtatta „ellenlábását”. Az egyházügyi megbízott ezt a gesztust azzal „hálálta meg”, hogy 1957-től kezdve folyamatosan támadta Kisst, szövetkezve az állambiztonság egyházi elhárításával (BM II/5-c Alosztálya), mindent megtett, hogy elszigetelje.²⁷ Az egyik 1957-es jelentésében a bújtatás tényét váltig tagadta, és azt Kiss István és a „reakciós papság” híresztelésének állította be.²⁸ Kiss „bűneit” gyarapította 1956-os szerepvállalása. Egyfelől Brezanóczy Pál káptalani helynök kérésére delegált tagként részt vett az Egri Városi Tanács Forradalmi Bizottságában, illetve november 2-án, halottak napján a főszékesegyházban celebrált gyászmiséje miatt került az „ellenforradalmárok” listájára. A vicerektort a forradalom után rövid időre őrizetbe vették, s Brezanóczy közbenjárására szabadulhatott.²⁹ Az egyházi elhárítás operatív munkájának és Borai kérlelhetetlen bosszújának köszönhetően Kiss Istvánt 1960. január 18-án rendőri felügyelet alá helyezték, mivel „az 1956-os ellenforradalom ideje óta a teológiai tanári állását arra használja fel, hogy a fiatal papokat a népi demokratikus ellenes szellemben neveljen” – állt a határozatban.³⁰ A fogásot ugyan elkerülhette, de Borai Emil jogkörénél fogva 1960. január 30-án Szajlára helyezette plébánosnak, rektorhelyettesi tisztségéből 1960. január 1-jei hatállyal tanárrá fokozták le,³¹ üldözői összehangolt munkájának eredményeképpen a szeminárium épületét április 9-én végleg el kellett hagynia.³² Az ÁEH azonban nem nyugodott a pap teljes ellehetetlenítéséig, így az egyházügyi főelőadó az egyházi elhárítás intenciói alapján 1960. szeptember 1-jére elérte Kiss nyugdíjazását, az ötvennégy éves nagyműveltségű és közkedvelt pap új lakhelye a székesfehérvári Idős Papok Otthona lett.³³

Arra a kérdésre, hogy az 1956-os affér, az ÁEH szervezetén belül tapasztalható hibák, bizonytalanságok,³⁴ a vezetők és munkatársak kiábrándultságának ellenére miért maradt

²⁵ Dr. Kiss Istvánt (1906–1981) 1930-ban szentelték pappá, segédlelkész Erdőtelken, 1932-ben hitoktató a Diósgyőr-Vasgár plébánián, 1934-ben hittanár Mezőkövesden, 1936-tól teológiai tanár Egerben. 1942-ben érseki tanácsosi stallumba lépett, 1959-ben Szajlára helyezik plébánosnak, 1960-ban állami nyomásra nyugdíjazták. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa*, (1963) 51.

²⁶ Az esetről Kiss István két életrajzírója is beszámolt. Lásd bővebben: Szecső Károly: *Dr. Kiss István élete és munkássága: egy élet Krisztus urunk szolgálatában*. Eger, 1999. 77.; Kápolnai Iván: *Emlékezés Dr. Kiss Istvánra*. Magyar egyháztörténeti vázlatok, 23. évf. (2011) 1-2. sz. 216.

²⁷ Dr. Kiss Istvánról az állambiztonság „ellenséges magatartása” miatt már 1951. november 3-án személyi dossziét nyitott. Az ekkor elkezdődő titkos nyomozati szakasz nem hozott eredményeket, így 1956. július 10-én lezárták a dossziét. A forradalom leverése után akkori szerepvállalásáért rövid időt őrizetben töltött, majd 1957-től újfent az egyházi elhárítás célkeresztjébe került, anyaga 1958. június 22-én került felújításra. Megkezdtek ügynöki figyeltetését, és több tanút is kihallgattak ügyében. A dosszié lezárását 1960. április 9-én hajtották végre. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBLT) 3.1.9. 0-8934.

²⁸ MNL OL XIX-A-21-d 1. d. 0018-8/1957.

²⁹ ÁBTL 3.1.9. 0-8934.

³⁰ ÁBTL 3.1.9. 0-8934.

³¹ MNL OL XIX-A-21-b 32. d. 2. t.

³² ÁBTL 3.1.9. 0-8934.

³³ MNL OL XIX-A-21-a 19. d. E-14-3/1960.; Kápolnai: *Emlékezés Dr. Kiss Istvánra*, 216.

³⁴ MNL OL XIX-A-21-b 32. d. 2. t.

³⁴ Az ÁEH 1967-es, utólagosan született értékelése alapján a hivatal központi és vidéki munkatársai nem voltak alkalmasak az egyházpolitikai munkára, a dokumentum politikailag tapasztalt, „marxista műveltséggel” felvértezett apparátus igényét fogalmazta meg. A forrás kritikus szemmel elemezte a kérdérek 1956-os forradalom közbeni kilengéseit, a rendszeresen indokként szolgáló „pa-

Borai Emil az egyházpolitika „üzemeltetői” között, a források nem adnak választ. Csak feltételezni lehet, hogy a káderhiány, a megbízható munkaerő csekély száma, illetve a Borai Emil részéről garantált munkaköri tapasztalat arra motiválhatta a hivatal vezetését és Heves megye pártapparátusát, hogy marasztalják bevált emberüket.

A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának (KB) Politikai Bizottsága 1958. június 10-ei ülésén tárgyalta az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya által készített, *Javaslat a Politikai Bizottságnak az állam és egyházak viszonyáról és az egyházpolitikai helyzetről* című előterjesztést. A Politikai Bizottság az ülésen úgy döntött, hogy „szükséges” felülvizsgálni azt a 20–25 kádert, akik felső- vagy középfokon állami szervek részéről egyházügyi kérdésekkel foglalkoznak. Az előterjesztések vitájához tartozó emlékeztető tanúsága szerint maga Kádár János³⁵ vetette fel utolsó hozzászólóként, hogy „Meg kell nézni azt a 20–25 embert, akik állami vagy társadalmi területen felső, vagy középfokon egyházügyi kérdésekkel foglalkoznak”.³⁶ A Politikai Bizottság 1958. június 10-ei határozatának értelmében, az egyházpolitikai munkatársak felülvizsgálatának céljából létrehozott bizottság 1958. július 22-én ült össze. A csoportba több pártállami szerv is delegált tagokat: az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya Köteles Istvánt,³⁷ a Belügyminisztérium Zsiga Ferenc³⁸ rendőrnnyomozó őrnagyot, az ÁEH Miklós Imre elnökhelyettest, végül

rancsra cselekedtem” védekező mechanizmust. MNL OL XIX-A-21-d 37. d. 002a-5/a/1967. Idézi még: Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium kapcsolatrendszere 1956 után, a hatvanas évek végéig*. In: Soós-Szabó-Szigeti (szerk.): *Egyházüldözés, egyházüldözöklak Kádár-korszakban*, 223–224.

³⁵ Kádár János (1912–1989) Fiumében született Csermanek János néven, majd 1918-tól kezdve nevelőszüleiével Budapesten élt, és tanulmányait is itt végezte el, 1927-ben letette az iparostanonci vizsgát, írógépműszerész szakmát kapott. Tizenhét éves korában csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, 1930-tól tagja volt a Kommunista Ifjúsági Internacionálnak és a Kommunista Magyarországi Pártjának, illegális kommunistaaként 1933-ban bebörtönözték, majd szabadulása után illegálisan tevékenykedett. 1943-ban vette fel a mozgalomban a Kádár János nevet, amit később is megtartott. 1945-től kezdve tagja lett az országgyűlésnek, és a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének titkári és osztályvezetői feladatait is ellátta. 1948. augusztus 6-án ő követte Rajk Lászlót a belügyminiszteri székben, akinek perében döntő szerep jutott számára. 1950 nyarán őt is elérték a párton belüli tisztogatások, leváltották, lefokozták és pert indítottak ellene. A Legfelsőbb Bíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, majd Sztálin 1953-as halálát követően rehabilitálták. 1956. november 1-jén Münnich Ferenc kíséretében elhagyta Budapestet, 1956. november 7-én a szovjet tankok védelmében tért vissza az országba, és megkezdődött a forradalom leverése és a megtorlás periódusa. Kádár János ettől fogva egészen 1989-ig ugyan különböző pozíciókban (minisztertanács elnöke, államminiszter, MSZMP KB első titkára stb.), de Magyarország első számú vezetője maradt.

³⁶ Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal vidéki munkatársainak felülvizsgálata 1958-ban*. In: Somorjai Ádám – Zombori István (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Budapest, 2016. 514.

³⁷ Köteles István (1927–?) hat elemi iskolája mellett Ifjúsági Pártiskolát és MDP Pártfőiskolát végzett. 1956 novemberétől 1957 januárjáig karhatalmista a BM kötelékében. 1957 márciusától 1962 januárjáig az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának politikai munkatára volt, majd 1962-től újra a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálói Osztályán (II/8.) teljesített szolgálatot. https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5:1896649720540704::NO::P5_PRS_ID:21165 (letöltve: 2016. máj. 16.)

³⁸ Zsiga Ferenc (1928–?) alkalmi segédmunkás, kisegítőmunkás, hivatalnok, majd hallgató a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1952-től dolgozott az állambiztonság kötelékében mint hadnagy, 1955–1958 között rendőrnnyomozó főhadnagy, 1958-tól őrnagy, 1969–1985 rendőr alezredes, BM karrierje csúcán ezredesként tevékenykedett. 1957-től az egyházi elhárítás BM II/5-c

a Tolna megyei Pártbizottság Prantner Józsefet,³⁹ aki ekkor megyei első titkári titulust viselt.⁴⁰ A négyfős bizottság személyi összetétele és a nevekhez kötődő életpályák szimbolizálják az MSZMP, az ÁEH és a BM közötti kapcsolattartást, együttműködést és átjárást.⁴¹ Az összeült bizottság a Heves Megyei Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályával egyeztetve arra a megállapításra jutott, hogy Borai Emil az egyházpolitika területén maradhat. A fővárosi bizottság véleménye szerint az egri megbízottat „általános és politikai műveltsége, diplomáciai és politikai készsége feltétlenül alkalmassá teszi erre a munkaterületre”. Figyelemreméltó, hogy már az 1958-as felülvizsgálat során felbukkantak a Borai mentalitását kritizáló észrevételek: „...egyházi személyekkel szükséges diplomáciai ravaszkodást az elvtársak felé is sokszor alkalmazza, amivel sokszor sértő is.”⁴² Erre azért fontos külön kitérnünk, mert az évek múlásával kritikai színezetét tekintve a vizsgálatot végző funkcionáriusok megjegyzéseihez nagyon hasonló elemzések születtek Borai Emil viselkedésével kapcsolatban.

A Politikai Bizottság határozata értelmében a szűk körű konzultáció eredményéről értesíteni kellett az adott egyháziügyi főelőadó munkaterületének megfelelő megyét, majd az ott felkért személyek reflektálhattak, és kiegészíthették az elemzéseket. A bizottság tagjai közül Prantner József egyeztetett a megyei Agitációs és Propaganda Osztály vezetőjével, Dorkó Józseffel. Dorkó a testület álláspontjának első részével egyetértett, a politikai ármánnyal összefüggő vádakot viszont elutasította, s kijelentette, hogy ők ezt nem tapasztalták Borainál. A vidéki apparátus figyelmét inkább az egyháziügyi főelőadó feltűnően közlékeny magaviselete keltette fel. Ennek következtében a megbízott szükségtelenül is „kifecsegett” bizonyos információkat.⁴³ Arról lehetett szó, hogy Borai Emil illetéktelen civileket, alkalomadtán papokat avatott be bizalmas ügyekbe. Ezt a hipotézist bizonyíthatja Prantner József ÁEH elnök 1964. augusztus 11-ei figyelmeztetése, aki levelében nagyobb elővigyázatosságra intette beosztottját az amúgy csak bennfentesekre tartozó adatok egyházi személyekkel történő megosztásával kapcsolatban.⁴⁴ Az egyeztetéseket követően 1959. január 22-én készült egy feljegyzés az Egyháziügyi Hivatal vidéki munkatársainak helyzetéről, amelynek értelmében tíz egyháziügyi főelőadó – köztük Borai Emil – a beosztásában maradhatott. A főelőadók közül öt fő esetben vetődött fel a leváltás igénye, ám mindössze kettőjüknek kellett távozniuk státuszukból. További öt személy körül ellentétes álláspont alakult ki a négyfős bizottság, valamint a megyei pártbizottságok és a megyei tanácsok részéről, az utóbbiak a káderek pozíciójának megerősítése mellett érveltek. Az ÁEH végül a helyi pártvezetők akaratát támogatta.⁴⁵

alosztály alosztályvezető-helyettese egészen 1961-ig. https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5:3360584713414804::NO::P5_PRS_ID:2329 (letöltve: 2016. ápr. 29.)

³⁹ Prantner József (1911–1975) először 1951 és 1955 között dolgozott az Állami Egyháziügyi Hivatalnak mint főelőadó Vácott, alosztályvezető 1955-ig. 1955 szeptemberétől 1956 novemberéig az Országos Béketanács munkatársa. Az MSZMP Tolna Megyei Bizottság első titkára 1956. december 1. – 1961. október 31. között. 1961. november 1. – 1971. május 11. között az Állami Egyháziügyi Hivatal elnöke. Soós: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal*, 293–294.

⁴⁰ MNL OL XIX-A-21-d 3. d. 0034-1/1958.

⁴¹ Soós: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal vidéki munkatársainak felülvizsgálata*, 514.

⁴² MNL OL XIX-A-21-d 3. d. 0034-1/1958.

⁴³ MNL OL XIX-A-21-d 3. d. 0034-1/1958.

⁴⁴ Soós: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal*, 233.

⁴⁵ A felülvizsgálat kapcsán felmerült véleménykülönbségekről lásd bővebben: Soós: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal vidéki munkatársainak felülvizsgálata*, 528–529.

A hivatal 1959. június 2-án újfent autonóm országos főhatóság lett a Minisztertanács ellenőrzése alatt. Olt Károly⁴⁶ elnök leiratot intézett a megyei Végrehajtó Bizottságok elnökeihez. „A feladat fontosságára való tekintettel kívánatosnak tartom, hogy a felügyeleti jogot a megyei Végrehajtó Bizottság részéről lehetőleg a VB elnöke gyakorolja, és az egyháziügyi főelöládók közvetlenül a VB elnökek legyenek alárendelve. Szükséges ez azért is, hogy az egyházak felé az egyházpolitikai kérdéseknek fontossága ezáltal kiemeltessék.”⁴⁷ Lendvai Vilmos,⁴⁸ az MSZMP Heves Megyei Végrehajtó Bizottságának elnöke egy héttel később reagált Olt levelére. Az idézett sorokból jól kitűnik, hogy Lendvai az ÁEH kérésnek maximálisan eleget tett. „A 97.402/1959. számú megkeresésre közlöm, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkársága Tanácsszervek Osztálya értesített arról, hogy az Állami Egyháziügyi Hivatal önálló országos főhatóságként a Minisztertanács közvetlen felügyelete alá tartozik. Ez értesítés kapcsán intézkedtem annak érdekében, hogy a megyei egyháziügyi főelöládó, aki a művelődésügyi osztály szervezeti keretében működött, innen ki legyen emelve, és közvetlen a Végrehajtó Bizottság alá legyen rendelve.

A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság előterjesztésem alapján 510/1959. VB. számú határozatával az egyháziügyi főelöládó működése feletti felügyelettel a vb. elnököt bízta meg. Helyiség és egyéb, a működéshez szükséges dologi feltételek biztosítva vannak.”⁴⁹

A Heves megyei, mondhatni ideális helyzethez képest bizonyos helyeken eltéréseket lehet felfedezni. Szolnok megye vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén például nem a VB elnökére, hanem annak helyettesére bízták az egyháziügyi főelöládót. Problémát jelentett, ha nem álltak rendelkezésre megfelelő körülmények (helyiség, írások, irodai eszközök) az „adminisztratív feladatot ellátó bizalmi munkakörben dolgozó személy” tevékenységéhez. A rossz káderpolitika jelei ezekben az iratokban is menetrendszerűen megmutatkoztak: most néhány VB elnök fogalmazta meg az egyháziügyi főelöládó személyével kapcsolatos kétélyeit az utasítás teljesítéséről szóló feliratokban.⁵⁰

Borai Emil juttatásai

Borai Emil forradalom és szabadságharc előtti illetményeiről csak az 1956-os évről maradtak fenn adatok. A főelöládó számára 1956 májusában és az azt megelőző három hónapban havonta családi pótlék nélkül 1600 forintot és 64 Ft korpótlékot utaltak ki.⁵¹ Az illetmény-számfejtő lapon 1956 júniusától 1956 szeptemberéig havi bruttó 1770 Ft alapfizetés került felvezetésre, tehát júniustól béremelésre került sor.⁵² Borainak a forradalom után, 1957. február 1-jén szüntették be bérezését, az ezt megelőző három hónapban fizetését minden

⁴⁶ Olt Károly (1904–1985) 1959. június 2. és 1961. október 20. között az Állami Egyháziügyi Hivatal elnöke. Soós: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal*, 286–287.

⁴⁷ MNL OL XIX-a-21-b 38. d. 3/1. t.

⁴⁸ Lendvai Vilmost (1918–?) 1953. szeptember 1-jén választották meg a Heves Megyei Tanács VB elnökévé, ezt a tisztséget 1962. október 1-ig töltötte be. Eredetileg négy polgári elemi végzett, majd négy hónapot töltött pártiskolai képzésben, végül elvégezte a Jogi Egyetemet. Tisztsége alól történő felmentése után egy termelőszövetkezet elnöke lett. http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4963&catid=75%3Al&Itemid=67&lang=de (letöltve: 2016. máj. 16.)

⁴⁹ MNL OL XIX-A-21-b 38. d. 3/1. t.

⁵⁰ MNL OL XIX-A-21-b 38. d. 3/1. t.

⁵¹ MNL OL XIX-A-21-b 558. d.

⁵² MNL OL XIX-A-21-b 558. d.

pótlék nélkül 1841 Ft-ban határozták meg.⁵³ Felmentésekor a 2762 forintos felmentési illetmény mellé a hivatal az összesen tizenegy év munkaviszonyát figyelembe véve kiutalt számára 1013 Ft felmentési járulékot.⁵⁴

Borai Emil mint státusába visszahelyezett vidéki káder 1958 júniusa előtt 1900 Ft javadalmazásban részesült. A PB 1958. június 10-ei határozata 13. pontjának „b” alpontjában a következőképpen rendelkezett: „Olyan státuszba kell besorolni az Egyházügyi Hivatal vidéki munkatársait, amely lehetővé teszi a papokkal való megfelelő foglalkozást.” Horváth János,⁵⁵ az ÁEH ekkori elnöke a fizetésemelés melletti érvelésében arra hivatkozott, hogy „a főelőadók igényesebben kell öltözködniük, és olyan elkerülhetetlen reprezentációs kiadásokat is vállalniuk kell, amelyek más tanácsai alkalmazottakat általában nem érintenek”.⁵⁶ A bérezési „reform” előtt a megbízottak részben a „főelőadói I.”, részben a „főelőadói II.” kulcsszámú állásba voltak beosztva. Az ÁEH vezetősége „az egyházügyi megbízottak munkájuk jellege, politikai fontossága és szakmai felkészültségük miatt” a „főelőadói I.” kulcsszámú állásba helyezte a megyei munkatársakat. Borai számára ez 400 forintos béremelést jelentett, ennek köszönhetően a Heves megyei főelőadó 2300 forinttal a legjobban fizetett egyházügyi főelőadó sorába lépett. A magasabb bérezés a megyei és egyházmegyei bővített munkakör miatt léphetett életbe, szemben a szolnoki, zalaegerszegi vagy a salgótarjáni főelőadók 2000 forintos havi fizetésével. Emellett természetesen figyelembe vették Borai Emil hivatali éveinek számát is.⁵⁷ Az alacsonynak éppen nem nevezhető apanázs 1969-re 3800 forintra emelkedett.⁵⁸ Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a hivatal alkalmazottjának lenni a korszakban anyagi megbecsülést jelentett. Egy korábbi összehasonlító kutatás megvizsgálta az 1951-es indulási időszak fizetéseit, az 1957–1959 közötti Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala és az 1959-től önálló Állami Egyházügyi Hivatal munkatársainak alapbéréit. Világosan kiderült, hogy amikor önállóan, a Minisztertanács felügyelete alatt működött a hivatal, a munkatársak bérezése kedvezőbb volt.⁵⁹ A komparatív elemzések arra is rávilágítottak, hogy mind a hasonló állami szervek átlagfizetéséhez, mind a hasonló munkakörhöz képest magasabb juttatást kaptak az Állami Egyházügyi Hivatalban.⁶⁰

A béremelés mellett Borai Emil és kollégái alkalom adtán akár évente többször is egyéb illetményekben, jutalmakban részesültek. Az ÁEH elnöki iratainak tanúsága szerint a hivatal politikai és vidéki munkatársai a hatvanas évek első felében két ízben jutottak hozzá úgynevezett ruhasegélyhez. Először 1962 februárjában, amikor az elnökség egyszeri „beruházási segélyt” kért a Minisztertanácstól, amelyet fejenként 2500 Ft-os összegben utaltak ki (36 fő részére összesen 90 000 Ft).⁶¹ Másodjára ugyancsak 1962-ben, az év végén, december 17-én szintén 2500 Ft jutalomban (ruhasegély) részesült 20 egyházügyi főelőadó.⁶²

⁵³ MNL OL XIX-A-21-b 558. d.

⁵⁴ MNL OL XIX-A-21-b 558. d.

⁵⁵ Horváth János (1921–1988) eredeti szakmáját tekintve vasesztergályos volt. 1951 és 1959 között dolgozott az ÁEH-ban. 1951-től elnökhelyettes, 1952-től 1959-ig elnök. 1959-től a Textilalkatrészgyártó Vállalat igazgatója. Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 256.

⁵⁶ MNL OL XIX-A-21-d 3. d. 0046/1958.

⁵⁷ MNL OL XIX-A-21-a 21. d. P-51-1-2/1960.; Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 194.

⁵⁸ Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 191.

⁵⁹ Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 191.

⁶⁰ Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 193–194.

⁶¹ MNL OL XIX-A-21-a 25. d. H-34-3/1962.

⁶² MNL OL XIX-A-21-a 28. d. H-34-1/1963.

Mindkét alkalommal megkötelességként szerepelt a Prantner József elnök részéről a beosztottakhoz intézett leiratban, hogy a kedvezményben részesülők kizárólag a segélyezés céljára – tehát ruházkodásra – költhetik a kiutalt összegeket. Borai a korszakban szokványos körítéssel külön köszönőlevélben biztosította hálájáról és hűségéről munkaadóit. 1963. január 8-án kelt, igen szerény hanghordozással kezdett köszönetnyilvánítása második bekezdésében utalva a közbeszédben akkoriban sokat hangoztatott stabil egyházpolitikai helyzetre beismerte, hogy a főelőadóknak már „nem olyan látványos” a munkája, mint azelőtt. Ugyanakkor rávilágítva saját pozíciójának továbbra sem csökkenő súlyára, hangsúlyozta a megbízottak nagyobb felelősségét, az új körülményekkel együtt járó „meggondoltságot” követelő munkamódszereket.⁶³

A béremelés és ruhapénz egyfajta kezdeti lépésként értelmezhető az apparátus felemelését célzó koncepción belül. A hivatal munkatársainak csapnivaló megjelenése a papokkal történő találkozások alkalmával ugyanúgy rombolta az ÁEH tekintélyét, mint az ezzel párosuló durva stílus. Kiss István Nógrád megyei megbízott visszaemlékezésében szemléletesen ábrázolta az előadók külsejét: „A hivatal munkatársai is, a vidékiek is elhanyagolt, slampos, borostás kinézettel ültek le tárgyalni az egyházi partnerekkel. Úgy, ahogy ez egy munkakádertől elvárható.”⁶⁴ A ruhapénzek folyósítását követően megkövetelték a megyei dolgozóktól, hogy öltönyt és nyakkendőt viseljenek.⁶⁵

A főiskolától a pártiskoláig

Miközben Borai az egyházkorlátozás lebonyolításának egyik legfőbb fogaskerekeként tevékenykedett, ügyelt saját szakmai előmenetelére is. Az ÁEH állományában ekkor ritkaságnak számító diplomás általános iskolai tanár képzés birtokában alkalmazták. A főiskolai tanulmányait „jó” eredménnyel végezte el.⁶⁶ Ezzel a képzettséggel Borai Emil kitűnt a korabeli egyházügyi főelőadók sorából. A megbízottak műveltségét illetően köztudomású, hogy az ötvenes években csekély arányban találunk köztük diplomával rendelkező egyéneket, sőt sok esetben még az általános iskolai végzettséget is pártutasításra szerezték meg. A kádárizmus kezdeti éveit alatt sem sokat változott ez. Szemléletes példa Lobkovitz Lászlónak,⁶⁷ a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei tanács egyházügyi főelőadójának esete, aki kihasználva a párt által kínált mobilizációs lehetőségeket az általános iskola elvégzése után néhány nappal egyetemi hallgató lett.⁶⁸

Mint minden egyházügyi főelőadó, a Heves megyei megbízott is rendszeresen látogatta az ügynevezett országos értekezleteket, ahol mai szóval élve „tréning” jelleggel megvitaták a legújabb irányelveket, és a munkatársak megkapták a legfrissebb feladatokat. Az ÁEH elnöke, osztályvezetői és osztályvezető-helyettesei mellett az egyházügyi főelőadók is lehetőséget kaptak a hozzászólásokra. A főelőadók rendszerint a helyi sajátosságok rövid elemzésével járultak hozzá a vitához.⁶⁹ A megbízottak állandó irányításának az ÁEH-tól leiratban

⁶³ MNL OL XIX-A-21-a 28. d. H-34-1/1963.

⁶⁴ Kálmán: *Kiútkeresés? Önigazolás?* 245.

⁶⁵ Kálmán: *Kiútkeresés? Önigazolás?* 246.

⁶⁶ MNL OL XIX-A-21-d 21. d. 0038/1-13.

⁶⁷ Lobkovitz László 1957-től 1963. december 15-ig dolgozott az ÁEH-nak mint egyházügyi főelőadó. 1963. december 15-től a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Talajergőgazdálkodási Vállalat műszaki vezetője. Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 275.

⁶⁸ Fazekas: *Egy „janicsár” különleges rekordja 1961-ből*, id. mű

⁶⁹ Az országos értekezletekre küldött meghívók az ÁEH Általános iratai (XIX-A-21-b) között maradtak fenn, a jegyzőkönyvek pedig a Titkosan Ügykezelt iratok (XIX-A-21-d) állagában találhatóak.

vagy telefonon érkező utasítások mellett ezek a találkozók képezték a személyes részét, illetve meg kell említenünk a központi politikai megbízottak megyei kiszállásait.⁷⁰ Ezek alkalmával a fővárosi káderek tanácsokkal, instrukciókkal látták el beosztottaikat, s olykor egy-egy kurrens egyházpolitikai problémát együtt próbáltak megoldani. Borai Emil és munkatársai a főosztályvezető-helyettesektől származó, telefonon vagy élő előadásban elhangzott intenciók alapján készítették például negyedéves munkaterveiket.⁷¹ Az egy egyházmegyéhez tartozó káderek szintén konzultáltak egymással a területet érintő munkamegosztásról.

Az MSZMP Heves megyei Végrehajtó Bizottságának (VB) irataiból kiderül, hogy Borai Emil az 1960/1961-es tanévtől a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem Filozófia Tanszékének tiszteletdíjas oktatógardáját erősítette. Az egyetem 1960-as évnvtőjéről a megyei Népiújság a megszokott módon cikkezett, röviden megemlékeztek a tanévnvtőn elhangzott előadásokról és az első nap eseményeiről. Beszédes, hogy a cikk Borai Emilt doktor titulussal tüntette fel a tantestület névsorában, holott ez a cím főiskolai diplomával nem illette volna meg.⁷² Az eset nem egyedülálló, egy 1960. novemberi számban a Hírek rovatban publikált közlésben is „dr.” előtaggal szerepel az egri főelőadó neve.⁷³ A szerkesztők talán e gesztussal óhajtották emelni az olvasók előtt az esti egyetem presztízsét. A hatvanas évek második felében Borai az oktatói tevékenységgel párhuzamosan az esti egyetem politikai gazdaságtani levelező tagozatán folytatott tanulmányokat.⁷⁴ A főelőadó szakosított képzése 1967-ig tartott, ekkor pártiskolai vonalon új képesítést szerzett.⁷⁵ Az esti egyetem előadásain kívül Borai Emil gyakran szerepelt a megye lakossága számára gyárakban, üzemekben, kultúrházakban és oktatási intézményekben megrendezett, tudományt népszerűsítő előadásokon. A programok alkalmával munkaköréhez igazodva az ateista világnézet propagálásával és a vallásos világnézet indirekt kritikájával összefüggő tematikát alakított ki. A referátumok összeállítását megkönnyítette az ÁEH irányelvei alapján végzett egyháztörténeti és aktuális politikai kérdésekről történő állandó tájékozódás és az amúgy nem túl magas színvonaláról híres esti egyetemen lebonyolított továbbképzés.

Borai Emil munkájának sikerei

A karrierúthoz szorosan kötődnek azok a politikai hatalom szempontjából pozitív lépések, amelyeket Borai az ÁEH szolgálatában az egyházak rovására hajtott végre. Kétségtelen, hogy a kádárizmus első éveiben vitathatatlan sikereket tudhatott magáénak a Heves megyei főelőadó. A források tanulmányozásakor azonban figyelembe kell vennünk több jellemző sajátosságot. A központtól viszonylag távol tevékenykedő kádernek folyamatosan bizonyítania kellett munkájának fontosságát és feladatainak komolyságát. Borai ezt sohasem felejtette el kidomborítani az általa írott, rendkívül terjedelmes negyedéves és féléves jelentéseiben, illetve egyéb beszámolóiban. Ezeket a dokumentumokat megfelelő forráskritikával kell kezelnünk, hiszen az egyházkorlátozás „helytartójának” az általa elért eredmények kommunikálása mellett maximálisan érdekében állt a papság lejáratása, ellehetetlenítése

⁷⁰ A kiszállások tapasztalatairól a Titkosan Ügykezelt iratok, illetve az Elnöki iratok (XIX-A-21-a) átlagába kerültek elhelyezésre jelentések.

⁷¹ MNL OL XIX-A-21-d 19. d. 0012/1–29.

⁷² Népiújság, 11. évf. (1960) 213. sz. 1.

⁷³ Népiújság, 11. évf. (1960) 263. sz. 4.

⁷⁴ MNL HML XXXV-22-3 13. d. 239. ó. e.

⁷⁵ MNL HML XXXV-22-3 15. d. 265. ó. e.

és manipulálása. Borai iskolai végzettsége és a pályán eltöltött évek rutinja folytán kiemelkedhetett társai közül. Azt, hogy az egyházpolitika „frontján” jobban teljesített bizonyos kollégáinál, bizonyítja, hogy egészen 1969-ig állt szerződéses viszonyban a hivatallal. A hatékonyság tulajdonítható kellőképpen gátlástalan és az ármánytól abszolút nem mentes mentalitásának, ami miatt az ÁEH nem egyszer bírálta is. Az egyházügyi főelődökkel szemben támasztott pontos elvárásokat a legújabb szakirodalomban forrásközlés formájában tételesen publikálták.⁷⁶ Ebben az esetben Borai egyházpolitikai manőverei közül mi azokat igyekszünk górcső alá venni, amelyek bepillantást engednek a kor egyházügyi megbízottjának mindennapi munkájába. A terjedelmi korlátok miatt jelen írásunkban három lényeges pontot fogunk áttekinteni: a békemozgalom 1956 utáni újjászervezését, az úgynevezett „reakciós” papság háttérbe szorítását, végül Borai Emil szerepvállalását az „ateista és antiklerikális világnézeti nevelés” terén.

Az előrelépések tekintetében lényeges megemlítenünk a papi békemozgalom újjászervezésére tett erőfeszítéseket. Köztudomású, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc megsemmisítő csapást mért a békemozgalomra. Az MSZMP egyházpolitikai elképzeléseinek egyik pregnáns pontjaként jelent meg 1957-től kezdve a mozgalom reorganizációja.⁷⁷ Az 1956-os események idején a szervezet súlyosan kompromittálódott, így a politikai vezetés 1957-ben jobbnak látta annak reformját. A törekvés nyomán igen korai sikerek diagnosztizálhatók: május 24-én megalakult az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága (OBKB), ezenfelül az Opus Pacis (OP), amely egyfajta ellensúlyként a katolikus püspöki kar égisze alatt működött Grósz József⁷⁸ elnök vezetésével.⁷⁹ A helyzet Heves megyében az állampárt szempontjából igen szerencsésen alakult, mivel a békemozgalom mély gyökerekkel rendelkezett a területen. Már dr. Czapik Gyula⁸⁰ érsek, majd utóda, dr. Brezanóczy Pál káptalani helynök egyházkormányzata alatt megszilárdult egy jelentős befolyással s magas egyházi stallumokkal bíró választmányi tagokból álló békepapi gárda.⁸¹ Borai Emil 1957-ben azonnal felvette a kapcsolatot e „lojális” csoporttal, s megkezdte a békemozgalom restaurációját.⁸² Az állam részéről kiemelten fontos volt többek között Rozsáli Menyhért,⁸³

⁷⁶ Az ezzel kapcsolatos forrásokat idézi: Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 212–215.

⁷⁷ A témáról bővebben: Balogh Margit: *Egyház és egyházpolitika a Kádár-rendszerben*. Eszmélet, 9. évf. (1997) 34. sz. http://eszmélet.hu/balogh_margit-egyhas-es-egyhaspolitika-a-kadar-rendszerben/ (letöltve: 2016. okt. 23.)

⁷⁸ Grósz Józsefet (1887–1961) 1911-ben szentelték pappá. 1943-tól kalocsai érsek, 1951-ben más egyházi vezetőkkel együtt letartóztatták, majd összeesküvés vádjával tizenöt év börtönre ítélték. 1955 októberében kiengedték a börtönből, de 1956 májusáig házi őrizetben tartották. 1956 májusában kiszabadult, majd elfoglalta az érseki széket. 1957-ben mint elnök csatlakozott az *Opus Pacis*hoz.

⁷⁹ Az Opus Pacis megalapításáról és a békepapi mozgalom megszilárdításáról lásd bővebben: Kálmán: *A Magyar Katolikus egyház helyzete*, 226–229.

⁸⁰ Dr. Czapik Gyulát (1887–1956) 1910. augusztus 10-én szentelték pappá Bécscben. 1939-től veszprémi megyéspüspök, 1943-tól egri érsek. 1956. április 25-én hunyt el Budapesten. Schematismus Clrei Archidieocesis Agriensis Ad Annum Jesu Christi, 1945. 193.

⁸¹ A békemozgalomról lásd bővebben: Pál János: *Békepapok. Katolikus békepapok 1950–1989*. Budapest, 1995.

⁸² MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.

⁸³ Rozsáli Menyhértet (1916–1973) 1940. június 16-án szentelték pappá. 1940-tól segédlelkész Mándokon, 1941-től Kemecsen, majd 1943-tól Tiszafüreden, 1947-től hitoktató. 1949-től segédlelkész Fegyverneken és Miskolcon a Szent Anna plébánián. 1950-ben kerül vissza Heves megyébe előbb Egerszalókra, majd 1954-ben Vepelére plébánosnak, 1957-ben kerületi esperes. 1958-tól plébános Jászberényben és patai esperes, 1959-től az egri egyházmegye apostoli kormányzói helynöke,

Varga Sándor,⁸⁴ Katona István⁸⁵ vagy Csépanyi Ferenc⁸⁶ szervező tevékenysége a béke-munkában.⁸⁷ Az állami egyházpolitika az országos kiterjedésű *Opus Pacist* nyilvánvaló okokból hamar ellehetetlenítette, és idejekorán egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei zár-ványszervezetté üresítette.⁸⁸ Az OP az OBKB-tól való függetlenségét csak csekély ideig tudta megőrizni Heves megyében. A megye békepapjai az OP elnöksége és a püspöki kar tudta nélkül helyi alakuló üléseket kezdtek el szervezni. 1957 decemberében Borai közreműködésével a megyei Hazafias Népfront vezénylete alatt a párt helyi reprezentánsaival közösen ült össze a „haladó papság” egy „baráti eszmecserére”. A gyűlésen maga Brezanóczy Pál helynök is tiszteletét tette, és a jövőben tevékenyen részt vállalt az egyházmegyéjébe tartozó területek békemunkájának fellendítésében.⁸⁹ A decemberi találkozó már ekkor a népfrontos szerveződéssel OBKB vidéki főlényének biztosítására irányult. Egerben az első Opus Pacistól függetlenül megtartott 1958-as békegyűlésről értesülve Grósz József kalocsai érsek azonnal levelet írt Brezanóczynak. Az érsek az Új Ember július 31-ei számából értesült a rendezvényről, s mélyszégyen megdöbbenésének adott hangot az egri káptalani helynöknek írott soraiban. Az ordinárius a Püspöki Kar döntéseivel való nyílt szembehelyezkedésként értékelte a történeteket. Grósz aggályosan megjegyezte: „...félő, hogy a Heves megyei példa követőkre talál.” „Ez esetben – folytatta – a Püspöki Kar kénytelen lesz úgy az Országos Béketanács Katolikus Bizottságát, mint az Opus Pacist feloszlatni.” Az érsek azt is tudtára adta Brezanóczynak, hogy érzékeli a Heves Megyei Katolikus Békebizottság és az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága közötti hatalmas átfedéseket.⁹⁰ Borai Emil, miután látta, hogy a békemunka az irányelveknek megfelelően épül Heves megyében, taktikai megfontolásból áthelyezésekkel elérte, hogy a békepapok más megyékben folytathassák tevékenységüket. Ezzel a módszerrel a békemozgalom tekintetében „elmaradottabb” területeken is lojális, a békeakciókban jártas papok kezdtek tevékenykedni.⁹¹

Mivel az ÁEH vidéki reprezentánsa befolyással bírt az egyházi diszpozíciók irányaira, e jogositványát előszeretettel alkalmazta az úgynevezett „klerikális reakcióval”, tehát a politi-

apátfalvi címzetes apát. 1962-ben a győri egyházmegye püspöki helynöke. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa*, (1963) 62.

⁸⁴ Varga Sándort (1911–?) 1936. február 16-án szentelték pappá. 1947-től plébános Balaton községben, 1953-tól Gyöngyös–Alsóvárosban, 1955-től érseki tanácsos, 1958-tól tanácsos plébános. 1958-tól Mezőkövesden I. plébános a Szent László toronyban, 1959-től Poroszlón címzetes apát. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa*, (1975) 144.

⁸⁵ Katona Istvánt (1912–?) 1936-ban szentelték pappá. 1936-tól segédlelkész Rakamazon, 1937-től hitoktató Tiszafüreden, 1938-tól tanulmányi felügyelő a Szent László konviktusban Mezőkövesden, 1940-től segédlelkész Polgáron, 1945-től hitoktató Kunszentmártonban. 1947-től hittanár Gyöngyösön, 1951-től plébános Tarnamérán, 1954-től Kerecsenden. 1958-tól plébános Füzesabonyban, 1958-tól kerületi esperes, 1961-től címzetes apát. 1965-től plébános Gyöngyös–Felsővárosban. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa*, (1975) 105.

⁸⁶ Csépanyi Ferencet (1919–?) 1944-ben szentelték pappá. 1944-től segédlelkész Kerecsenden, 1945-től Törökszentmiklóson, 1946-tól ugyanitt hitoktató, 1947-től segédlelkész Jászapátiban, 1951-től kihelyezett lelkész Bekölcén. 1953-tól plébános Kismánán, 1955-től Kálban, 1958-tól kerületi esperes, 1959-től tb. kanonok. 1960-tól Nyíregyházán plébános az I. plébánián és szabolcsi főesperes, 1965-től címzetes apát, 1969-ben kanonok. *Az Egri Főegyházmegye schematizmusa*, (1975) 88.

⁸⁷ MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.

⁸⁸ Kálmán Peregrin OFM: *Az egyház 1956 után*. In: Szabó Csaba (szerk.): Magyar Katolikus Egyház 1956. Budapest, 2007. 228–229.

⁸⁹ MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.

⁹⁰ MNL OL XIX-A-21-a 14. d. O-24-14/1958A.

⁹¹ MNL OL XIX-A-21-d 14. d. 001-1-21-1962.

kailag megbízhatatlan vagy ellenséges egyházi személyekkel és csoportokkal szemben. Az egyházkormányzati szuverenitását erősen sértő procedúra bejártott eljárásként kínálkozott a renitens klerikusok elszigetelésére, akiket a hivatal ezáltal periférikus plébániákra helyeztetett. Borai Emil többször hangoztatta jelentéseiben, hogy „Heves megyének speciális helyzete van”. Egyik beszámolójában a következőképpen nyilatkozott: „A községek jó fekvése, anyagi viszonyai a megyét az egyházmegye legjobb helyévé avatják. A papok álma, hogy itt kapjanak plébániát.”⁹² 1960-ban egy másik alkalommal összegzést készített a térség tíz legtöbb hívővel rendelkező plébániájáról, amihez újfent hozzátette, hogy Heves megye községei jobbak, mint az egri egyházmegye más tájai.⁹³ Még ha Borai némileg el is túlozta saját munkaterületének súlyát, akkor sem szabad figyelmen kívül hagyni az érseki központ jelentőségét. Az előzőekhez mérten a főelőadó az előnyösebb, nagyobb lélekszámmal rendelkező települések plébániáit és az egyházkormányzat tekintélyesebb stallumait „demokratikus”, tehát „megbízható” egyházi személyeknek tartotta fenn. Ez a törekvése már 1957 nyarától egyértelműen felismerhető, amikor az egyházmegye területén kinevezett tizenkét új esperes mindegyike ismert békepap lett.⁹⁴ Borai 1959-ben az idézett jelentést tette az ÁEH irányába: „Jelenleg Heves megyében minden esperesi helyen demokratikus pap van, akinek pozitív irányítása megmutatkozott a tsz. szervezések idején is.”⁹⁵ A „reakciós” nyilvánított papság viszont kénytelen volt elviselni a gyakori áthelyezéseket. „A helyzet megértéséhez tartozik még, hogy 1955-től mind intenzívebben befolyásoltuk a megyei dispoziciókat, olyan szempontból, hogy az agresszív, ellenséges, renitens elemeket megyén kívül, sok filiával rendelkező, anyagilag gyenge helyekre disponáltattuk” – írta ugyanő 1958-ban.⁹⁶ Borai 1962-ben újra felidézte az ÁEH számára a Czapik Gyulával és Brezanóczy Pállal vívott fáradságos harcainak kimenetelét. „1954-től 1960 nyaráig folyt ez [a] nem minden nehézség nélküli tisztítás, amikor mintegy kiráspolyoztuk az »Ecclesia militans« méregfogait, minden kulshelyről eltávolítottuk a legvehemensebb antidemokratikus elemeket, a káptalan tagjait, s oda [a] papi békemozgalom kipróbált emberei kerültek.”⁹⁷

A Borai által instruált áthelyezések a rendszer szemében ellenséges tevékenységet kifejtő papok korlátozásának csak az egyik formáját kínálták. Az ÁEH és a kádárista állambiztonság az ötvenes évek második felében, még aktívabban a hatvanas évektől folyamatos kapcsolatban állt egymással annak érdekében, hogy szükség esetén zavartalan információcsere folyhasson a két fél között. A „reakciós papság” üldözése a politikai rendőrség asztalára tartozott, az egyházügyi főelőadók az akciókban inkább segéderőként kaptak szerepet. Ahogy az például dr. Kiss István kapcsán említésre került, gyakran előfordult más titkos vagy nyílt nyomozati szakaszban, hogy az ügyszerű feldolgozás szempontjából lényeges vagy a célszemélyekre kompromittáló információk adatszolgáltatójaként Borai Emil egyházügyi főelőadó neve került a dossziék egyes oldalaira. Ezzel közvetlenül vagy áttételesen, de segítségére volt az egyházi elhárítás Heves megyei vonaltartójának, Lénárt Józsefnek⁹⁸

⁹² MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.

⁹³ MNL OL XIX-A-21-b 33. d. 2. t.

⁹⁴ MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.

⁹⁵ MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.

⁹⁶ MNL OL XIX-A-21-d 3. d. 0055-1- 0055-6/1958.

⁹⁷ MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ő. e.

⁹⁸ Lénárt József (1931–?) munkás-paraszt család sarja. 1951-ben az Soproni Erdőmérnöki Egyetemről két hónap után szeretett volna átmenni a Műszaki Egyetem Hadmérnöki Karára, ekkor a sikeres felvételi procedúra ígéretével elvégezte a tiszti képzést. A Magyar Néphadsereg égisze alól 1952.

több kisebb eset⁹⁹ „realizálása” mellett a monstre „Fekete Hollók” ügy egri szálának felgöngyölítésében.¹⁰⁰ Az egyháziügyi főelőadó ÁEH-nak írt jelentéseit olykor Lénárt és kollégái is megkapták, attól függően, hogy mennyire tűnt érdekesnek az adott dokumentum tartalma az állambiztonság számára.¹⁰¹ A munkamegosztásból természetesen Borai is profitált, hiszen amit esetlegesen a papság nem mondott el neki, azt megtudta egyéb forrásból. „Brezanóczy és köztem lévő viszony viszont nagyon jónak, kiegyensúlyozottnak mondható. Rendszeresen mintegy beszámol ügyeiről, legalábbis nagy részükről, a többi pedig ügyis megtudom máshonnan...” – írta egy 1963-as beszámolójában.¹⁰² A titkosszolgálattal történő együttműködés mellett persze az egyháziügyi főelőadók elsődleges fegyvereként az ordináriusoktól kikényszerített áthelyezéseket, nyugdíjazásokat és egyházi büntetéseket tartathatjuk számon. Más kérdés, hogy ezeket a műveleteket, ha az állambiztonság úgy látta jónak, az egyházi elhárítás kérésére hajtották végre az ÁEH képviselői.

A vidéki apparátus munkakörét nem kizárólag az egyházak és a szűkebben vett klérus életének ellenőrzése töltötte ki. A megbízottaknak foglalkozniuk kellett a területükön élő lakosok világnézeti nevelésével is. Borai Emilnek az egyháziakról, érseki auláról és egyházpolitikai terveiről szóló horribilis mennyiségű jelentések elkészítése mellett legfőképpen előadások megtartása és például agitátorok, párttagok, üzemi munkások világnézeti nevelése jutott feladatként. A világnézeti nevelés – és a papokkal folytatott tárgyalások – esetében hasznos lehetett korábbi felsőoktatásban szerzett lexikális ismerete, amelyet a hivatal iránymutatásai szerint szakkönyvek olvasásával és pártiskolai úton folyamatosan bővített. Az „ateista és antiklerikális” propagandának nagy lökést adott az MSZMP Központi Bizottságának 1958. július 22-ei határozata, amely két pólusra osztotta az egyházak ellen fogantatosított harcot. A párt elválasztotta egymástól a politikai ellenség, tehát a „klerikális reakció” és a „vallásos világnézet” fogalmait, így az ellenük vívott küzdelem szintén két pilléren nyugodott. Amint láthattuk, a „klerikális reakció” leküzdésére szükség esetén az adminisztratív módszerek is a szervek rendelkezésére álltak, viszont a „vallásos világnézetet” türelmes, akár több évtizedes ideológiai nevelőmunkával óhajtották az emberek tudatából végleg eltüntetni.¹⁰³

október 5-én nyomban átkerült az ÁVH-hoz. Tanulmányai befejeztével a Műszaki Egyetem Hadmérnöki Karán tevékenykedett mint elhárító tiszt. Az 1956-os forradalom során fegyverrel védte a Honvédelmi Minisztériumot, és később fegyveres karhatalmistaként verte vissza a forradalmárokat Budapesten. 1957 februárjában nyert beosztást a BM Heves Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályára, a számára ekkor teljesen új feladatkört jelentő egyházi elhárítás vonalára, 1978-ig különböző rendfokozatokban itt tevékenykedett. ÁBTL 2.8.1. 0779

⁹⁹ Lásd például: Gál Máté: *The case study of the persecution of a rural church in Hungary after 1956*. In: Forisek Péter – Schrek Katalin – Szendrei Ákos (szerk.): *Műhelytanulmányok 3. Rejuvenating Scholarship. Collection of Graduate School Studies in History*. Debrecen, 2015. 135–146.

¹⁰⁰ Lásd bővebben: Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban – Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. PhD disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2015.

¹⁰¹ Ilyen volt például Borai Emil 1968. első félévi jelentése, amely több egyházi személyről tartalmazott kompromittáló adatot. MNL OL XIX-A-21-d 42. d. 007-17/1968.

¹⁰² MNL OL XIX-A-21-d 19. d. 007/1–42.

¹⁰³ Balogh Margit – Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*. 2. kötet: 1944–2005. Budapest, 2005. 1003.

Az „új típusú” egyházpolitika jegyében napvilágot látott direktíva előtt Borai többször panaszkodott az ÁEH irányába, hogy nincs megfelelően szabályozva a kérdés.¹⁰⁴ A megújult igényeket és a hiányosságokat az MSZMP Heves Megyei Bizottsága is érzékelte, s 1959. november 11-én feladatul tűzte ki a járások, városok és községek számára, hogy mérjék fel az ateista propaganda helyzetét és társadalmi hatásait.¹⁰⁵ Putnoki László¹⁰⁶ első titkár és Dorkó József, az Agitációs és Propaganda Osztály vezetője által bekért információk alapján az elemzést Bíró József¹⁰⁷ megyei II. titkár 1959. december 2-án terjesztette fel az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályához.¹⁰⁸ Ezek után megkezdődött a szervezőmunka, amelyből Borai Emil mint előadó és a megyei pártbizottság mellett működő Ateista Bizottság¹⁰⁹ és az Oktatási Bizottság¹¹⁰ tagja vállalt részt együttműködve társadalmi és tömegszervezetekkel, illetve kulturális intézményekkel és iskolákkal.¹¹¹

Az egyházügyi főelőadó az előadások tekintetében megyszerte több helyen tartott tudományt népszerűsítő referátumokat, amelyeket sokszor az éppen aktuális egyházpolitikai kérdésekhez igazított. 1964. február 1-jén például a gyöngyösi laktanyában adott elő „Egy év a külpolitikában és a II. Vatikáni Zsinat” címmel.¹¹² Előfordult, hogy célzottan egy csoport számára készítettek előadássorozatot. Az állam szempontjából érthető módon kiemelt prioritást élvezett a pedagógusok „helyes” világnézeti állása. Borai és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) kijelölt előadói komoly figyelmet fordítottak azokra a fogékonnyabb személyekre, akik a propaganda továbbadására alkalmasak lehetnek. Számukra kéthetes, úgynevezett bentlakásos ateista propagandista képzést szerveztek.¹¹³ A lakosság világnézeti nevelésével összefüggésben Borai Emil vitriolos megjegyzései a társadalmi és tömegszervezeteket s a tudományos intézményeket sem kerülték el. A vidéki megbízott elsősorban őket okolta a propagandamunka lomhaságáért. 1959-ben a hivatalnál bepanaszolta a TIT megyei vezetését, mivel ellenőrzése során kiderült, hogy a társulat az elkészített adatsorokkal szándékosan félrevezeti a megyei pártbizottságot, hogy pozitívabb szín-

¹⁰⁴ MNL OL XIX-A-21-d 2. d. 007-24/1958, MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ó. e.

¹⁰⁵ MNL HML XXXV-22. 12. d. 20. ó. e.

¹⁰⁶ Putnoki László (1922. július 18–?) 1957. január 5. és 1962. október 28. között volt az MSZMP Heves megyei első titkára. <http://o-o.hu/person/person.php?personid=8851> (letöltve: 2016. ápr. 25.)

¹⁰⁷ Bíró József (1915–1975) 1956 novemberétől a Heves megyei úgynevezett kormányösszekötő volt. Az ő kérése alapján kétszer rendeltek el Egerben sortűzet, amelyek nyolc halálos áldozatot követeltek, s harmincnál is többen megsebesültek. Megbízásával párhuzamosan az MSZMP Heves Megyei Ideiglenes Intéző és Végrehajtó Bizottságának második embere lett. A hatvanas években a megyei pártszervezet első titkára, majd a megyei tanácselnöki tisztségét töltötte be. Cseh Zita – Pintér Tamás: *A Heves megyei kormányösszekötő 1956. november 22-ei jelentése*. ArchivNet, 1. évfolyam (2012) 3. sz. http://www.archivnet.hu/pp_hir_nyomtat.php?hir_id=396 (letöltve: 2016. máj. 17.)

¹⁰⁸ MNL HML XXXV-22. 12. d. 20. ó. e.

¹⁰⁹ MNL OL XIX-A-21-b 79. d. 2. t.

¹¹⁰ <https://www.neb.hu/hu/allami-egyhazugyi-hivatal> (letöltve: 2016. máj. 27.)

¹¹¹ Az egyházpolitika végrehajtásának intézménytörténetére lásd bővebben: Köbel Szilvia: *A pártállam strukturális eszköztára az egyházpolitika szolgálatában*. In: Soós-Szabó-Szigeti (szerk.): *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban, 195–220*. Kifejezetten a Heves megyei mechanizmusokra: Gál Máté: *„Jelentés a vallással kapcsolatos tömegnevelő munka helyzetéről és feladatairól.” A vallásos világnézet elleni eszmei harc fejezetei Heves megyében (1958–1964)*. In: Rakita Eszter (szerk.): *PhD-hallgatók III. konferenciája. Műhelykonferenciák, műhelybeszélgetések X*. Eger, 2015. 89–109.

¹¹² MNL OL XIX-A-21-d 23. d. 007-23/1964.

¹¹³ MNL OL XIX-A-21-d 13. d. 0030/1-2/s.

ben tüntesse fel magát. Az előadóknál és a helyszíniül szolgáló intézményeknél személyesen érdeklődött, de ők állításuk szerint semmit nem tudtak a küszöbön álló eseményről. Borai a referensekkel sem bánt kesztyűs kézzel. „Hiba itt még, hogy sokszor érvényesül az előadók kijelölésekor a bratyi szellem. Sokszor olyanokat bíz meg a TIT ilyen kényes ateista előadás megtartására, kinek csak annyira materiális a felfogása, amennyiben az előadásért járó 65 Ft-ra gondol. Így előadását ateista meggyőződés nem fűtheti át” – írta ugyanebben az jelentésében.¹¹⁴

A negatív visszhangok

Borai Emilről minden pályáján elért eredményét számba véve sem állíthatjuk, hogy mentes lett volna az apparátust érintő hiányosságoktól és hibáktól. Az ÁEH, mint arra már utaltunk, tisztában volt a hivatal személyzetét és politikáját átítató negatív jelenségekkel. Erről árulkodik egy 1967 decemberében keletkezett feljegyzés és a hozzá tartozó egykorú jelentés. A feljegyzés ismeretlen szerzője a forradalom előtti időszak gondjaival összefüggésben rögtön a hosszas okfejtés elején az állomány helyzetéről nyilatkozva a „történelmi távlat” tükrében megállapította, hogy annak személyi összetétele „egyáltalán nem volt szerencsés”.¹¹⁵ Az állomány csupán a „durva adminisztratív módszerek” alkalmazásában látta az egyetlen lehetőséget a papokkal történő kapcsolatfelvétel közben. A szerző 1967-ből visszatekintve rávilágított, hogy a kádergondokra az évek ugyan ugyan hoztak némi enyhülést, de nem olyan mértékben, mint amire szükség lett volna. A kritikus súlyos taktikai melléfogásként tartotta számon, hogy az ÁEH ezekre a „nem jelentéktelen posztokra nem a minden vonatkozásban legmegfelelőbb kádereket” állította.¹¹⁶

A hivatal berkein belül tapasztalható erőtlenség több dolgozót arra késztetett, hogy kifejezze rosszállását az intézmény irányába. Az egri egyházügyi főelőadó összefoglalóiban is találunk éles hangú megjegyzéseket az ÁEH felsőbb szintű döntéseivel kapcsolatban. Borai egy a hivatal részére 1959-ben írott jelentésében nyíltan bírálta az ÁEH Brezanóczy Pál káptalani helynökkel kialakult kapcsolatát. Az egyházügyi főelőadó fájlalta, hogy Brezanóczy budapesti utazásai során rendszeresen kijátszva az ő elképzeléseit saját koncepcióját érvényesíti. A szóban forgó panasz az egyházmegyében folyó éppen aktuális stállumok betöltése körüli tárgyalásokat érintette. Borai véleménye szerint az Egerben történt egyeztetések után Brezanóczy hirtelen Budapestre utazik, s ott igyekszik elgáncsolni a terveit. A hivatal pedig ahelyett, hogy segítené főelőadójának ügyét, nyugalomra inti az áthelyezéseket illetően, így nem halad megfelelő mederben az ügyvitel.¹¹⁷ Hozzá kell tennünk, hogy az egri ordinárius valóban jó összeköttetésekkel rendelkezett az ÁEH elnökségében, amit lehetőségeihez mérten törekedett egyháza javára kamatoztatni.¹¹⁸ Az egyházügyi főelőadó és a Brezanóczy Pál közötti összeütközések a hatvanas években valamelyest enyhültek. Egy 1963-as iratból kiderül, hogy az „olvasás” valójában a hivatal utasításának köszönhetően ment végbe. „Az elmúlt évben sikerült elérni, hogy néhány megyei elvtársnál, különösen

¹¹⁴ MNL OL XIX-A-21-a 15. d. H-26-7/g/1959.

¹¹⁵ MNL OL XIX-A-21-d 37. d. 002a-5/a/1967. Idézi még: Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium*, 223–224.

¹¹⁶ MNL OL XIX-A-21-d 37. d. 002a-5/a/1967.

¹¹⁷ MNL HML XXXV-22 12. 6. d. 57. ó. e.

¹¹⁸ Például Adriányi Gábor egyháztörténész is utalt ilyesfajta ismeretségre könyvében, eszerint Brezanóczy Pál tegező barátja volt Miklós Imrének. Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország (1939–1978). A Mindszenty-ügy*. Budapest, 2004. 72.

Borai elvtársnál tisztáztuk [a] Brezanóczy személyével kapcsolatos vitát, vagyis személyének egyházpolitikai szempontból helyes értékelését.¹¹⁹

A hatvanas évektől a Rákosi-korszakot idéző munkamódszerek számára kedvező széljárás megfordult, s ez a tendencia egyértelműen megmutatkozott a vidéki főelőadók mindennapi munkavégzésében is. Borait több kritika érte az ÁEH felől, amelyeknek egy része az általa készített jelentések bornírt tartalmát érintette.¹²⁰ A beszámolók nem csak az ÁEH-nak szűrtak szemet. Dr. Csendes Károly,¹²¹ a legfőbb ügyész helyettese 1962. április 27-én kelt, Prantnerhez írott levelében felhíborodásának adott hangot, amiért az elnök alkalmazottjától egy nyomozati anyagban „minősíthetetlen módon megírt” véleményadásra lett. Csendes egyben kérte az ÁEH vezetőjét, hogy foglalkozzanak az ügygel, bizonyíték gyanánt pedig csatolta a szóban forgó, egyébként az egyik lelkésről írott, valóban vulgáris kijelentéseket és feltételezhetően óriási túlzásokat tartalmazó inkriminált jelentést.¹²²

Az ÁEH 1962-ben behatóbban elemezte saját vidéki alkalmazottait. A Madai András¹²³ főosztályvezető-helyettes által írott 1962. november 20-ai Borai-jellemzésből jól kirajzolódik, milyen megítélés alá esett ekkor a főelőadó. A jellem- és munkamódszer-analízis kérés kívül a pozitívumokra is nagy figyelmet fordított. Elismerően értékelték Borai többéves tapasztalatát, kapcsolati hálóját, jó együttműködő készségét (például a BM munkatársai-val), adminisztrációban tetten érhető precizitását. Madai szerint felsőfokú iskolai végzettsége még alkalmasabbá tette egyházpolitikai feladatok ellátására.¹²⁴ A vezető káder rosszallást legfőképpen Borai Emil „jellembeli magatartásáról” szólva fogalmazott meg. A főosztályvezető-helyettes elpanaszolta, hogy beosztottja „több esetben állított olyan dolgokat, ami nem felelt meg a valóságnak”, vagy éppen „letagadott olyan eseteket, ami ő neki személy szerint kellemetlen volt”.¹²⁵ Madai a főelőadó rossz modorának számlájára írta, hogy többször „alap nélkül, vagy vélt esetek alapján marasztalt el embereket, ez vonatkozik civil és papi személyekre egyaránt”.¹²⁶ Az Állami Egyházügyi Hivatal dokumentumainak tükrében Madai András jellemzése nem tekinthető megalapozatlan feltételezésnek. 1962. március 21-én Borai panaszos levelet küldött Prantner József elnöknek az egyházi személyeknek tartandó politikai előadások éppen aktuális negyedik sorozatával összefüggésben. Az egyházügyi főelőadó a központ és vidék közti rossz kommunikációra tett észrevételeket, miszerint az ÁEH részéről csak a levele keletkezése előtt négy nappal, a rendezvény dátuma (március 27.) előtt pedig két héttel érkeztek meg a központi előadók beszédvázlatai. Borai a késéssel indokolta, hogy több felkért Heves megyei felszólaló a szűkös időkeretre hivatkozva nem vállalta a szereplést. Kifogásolta még, hogy a társszervező Hazafias Népfront Heves Megyei Bizottsága egyáltalán nem kapott felvilágosítást az ügyben. A bírálókat az előadók kvalitásairól sem hallgattak. Okulva az egyik meghívott szakember legutóbbi – Borai Emil

¹¹⁹ MNL OL XIX-A-21-d 20. d. 0032/1-9.

¹²⁰ MNL OL XIX-A-21-d 23. d. 007/1-83.

¹²¹ Dr. Csendes Károly 1960–1979 között volt a legfőbb ügyész helyettese. Zinner Tibor: *Igazságszolgáltatók a pártállam öröklőkevei között I. rész.* Bírák Lapja, 1. évf. (1991) 2. sz. 20.

¹²² MNL OL XIX-A-21-a 25. d. E-14-3/1962.

¹²³ Madai András 1958. július 1. – 1980. december 31. között dolgozott az Állami Egyházügyi Hivatalban. Csoportvezető, főosztályvezető-helyettes a Protestáns Főosztályon 1967. augusztus 1-jétől, főosztályvezető 1972. június 1-jétől a Protestáns és más felekezetek Főosztályon, 1973. május 1-jétől megbízott főosztályvezető. 1981. január 1-jétől korhatár előtti nyugdíjazására került sor. Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 277.

¹²⁴ MNL OL XIX-A-21-d 21. d. 0038/1-13.

¹²⁵ MNL OL XIX-A-21-d 21. d. 0038/1-13.

¹²⁶ MNL OL XIX-A-21-d 21. d. 0038/1-13.

tapasztalata alapján – „eléggye gyengén sikerült” referátumából, a népfronttal egyeztetve eldöntötte, hogy a katolikus és a protestáns egyháziak egy előadásra fognak beülni, kihagyva a délutánra előirányzott programrészt.¹²⁷ Herling Jakab,¹²⁸ a Katolikus Főosztály csoportvezetője és a terület felelőse feljegyzést készített Prantnernek, tisztázva a Heves megyei esetet. Madai András állásfoglalására hivatkozva kimentette a Borai Emil által mintegy alkalmazatlannak nyilvánított előadót, ezek után rátért a politikai lényeglátástól távol álló tervek elutasítására, illetve a panaszlevélben állított valótlanúságokra. „Politikailag helytelen és nagyon káros, hogy Borai elvtárs önkényesen összevonta a katolikus és protestáns papok részére tartott előadást, továbbá a hivatali postakönyv szerint az előadásvázlatot legalább 8 nappal előbb kapták meg a megbízottak. Nem említve azt, hogy Prantner elvtárs utasítását a IV. előadásorozat utasításairól jóval előbb kapták kézhez, és így Borai elvtársnak volt elég ideje ahhoz, hogy előadót biztosítson.” A forráson látható, tollal írott széljegyzet alapján Borait ekkor a történetek miatt szóbeli figyelmeztetésben részesítették.¹²⁹

Az egri egyházügyi főelőadó független szellemű döntéseiből keletkező súrlódások Madai András november 20-ai elemzéséből sem maradhattak ki: „Negatívumként jelentkezik még munkájában az is, hogy az országos egyházpolitika figyelmen kívül hagyásával vélt megyei érdekeket helyez előtérbe.”¹³⁰ A megyei sajátosságokat összegezve ugyanekkor Herling Jakab néhány gondolatban summázta a munkamódszerek szempontjából fontosnak értékelt információkat. Az országos értékelésben ő maga is utalt a központi és helyi érdekek ütközésére, ami főként az áthelyezések színterén került felszínre.¹³¹ Madai szintén arra hívta fel a hivatal figyelmét, hogy a Borai által felügyelt „dispozícióknál nem minden esetben megalapozott egyes személyek más helyre való áthelyezése”.¹³² 1962 nyarán például az egri egyházügyi főelőadó és az egyházmegyéhez tartozó közigazgatási megyékben szolgálatot betöltő megbízottak vezényletével összesen százhusz személy diszponálására került sor. A főosztályvezető-helyettes az „egyházpolitikai szempontból nem indokolt” akció ellen 1962 szeptemberében késve emelt szót. A lokális szinten előre letárgyalt mozgatások addigra végrehajtásra kerültek.¹³³

Az előzőekben röviden ismertetett esetekkel megkíséreltük illusztrálni, ahogy az egri egyházügyi főelőadó kritikus magatartása mellett visszatérő módon olykor teljesen semmibe vette az ÁEH direktíváit s felettese intelmeit. Nem meglepő, hogy Madai András jelentésének végén visszacsatolva Borai Emil hiányosságaira megemlítette, hogy a munkaterületen eltöltött tetemes hosszúságú idő és a vezetőség felől érkező figyelmeztetések ellenére sem sikerült alapvető javulást elérni. Majd kissé rezignáltan hozzátette, hogy mindössze „alkalomszerű változás tapasztalható”.¹³⁴

¹²⁷ MNL OL XIX-A-21-b 71. d. 3. t.

¹²⁸ Herling Jakab (1926–1981) 1953. április 25. – 1957. július 31. között dolgozott az Állami Egyházügyi Hivatalban mint vidéki munkatárs, püspöki megbízott Kalocsán 1952-től, 1953-tól Székesfehérváron, 1957. március 16-tól az esztergomi egyházmegyei hatóság mellé rendelt miniszteri biztos. Az Országos Béketanácsban, majd a Hazafias Népfrontban eltöltött évek után 1960. január 15. és 1981. augusztus 30. között visszatért az ÁEH-ba. Az általunk tárgyalt időszakban csoportvezetőként tevékenykedett a Katolikus Főosztályon. Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 254.

¹²⁹ MNL OL XIX-A-21-b 71. d. 3. t.

¹³⁰ MNL OL XIX-A-21-d 21. d. 0038/1-13.

¹³¹ MNL OL XIX-A-21-d 21. d. 0038/1-13.

¹³² MNL OL XIX-A-21-d 21. d. 0038/1-13.

¹³³ MNL OL XIX-A-21-d 17. d. 0042/1-2.

¹³⁴ MNL OL XIX-A-21-d 21. d. 0038/1-13.

Miklós Imre az ÁEH munkamódszerének kérdéskörében végül az 1963. január 29-ei országos értekezleten hosszú referátumban összegezte a hivatal addigi tapasztalatait, és kijelölte a jövőben esedékes irányelveket. Az elnökhelyettes témakörönként vette górcső alá a tematikát érintő gócpontokat, s adott esetben nem zárkozott el a vidéki példák emlegetésétől sem. A jegyzőkönyvben rögzítettek szerint a bírálatokat – köztük említve a Madai-féle kritikát – az intézmény egyes dolgozói úgy értelmezték és híresztelték, hogy ezek különböző személyek közti ellentétek megnyilvánulásai. A vélhetően nem minden alap nélküli híresztelések tovább rombolhatták a konfliktusoktól amúgy sem mentes belső morált.¹³⁵ Ugyanitt előkerült a Heves megyei anomáliák között is szereplő „központ és vidék ellentét”. Miklós Imre hangsúlyozta, hogy a megbízottaknak járó nagyobb önállósággal meglazult a munkafegyelem. „Bizonyos helyi politika kialakítása címén helyenként központ-ellenesség jelentkezik...” – hangoztatta az elnökhelyettes, kimondatlanul utalva ezzel például Madai András Borai helytelen lépéseivel összefüggő gondolataira.¹³⁶

Az egri megbízott magatartásán a főosztályvezető-helyettes egészen konkrét és Miklós Imre országos értekezleten tett általános jellegű bírálatai ellenére sem változtatott. Borai Emil 1964 júniusában újra összeütközésbe került Madaival, az aktuális hittanbeíratások ellenőrzése végett kiküldött budapesti munkatárs nem megfelelő fogadtatása és az eredetileg közösen tervezett kiszállás sikertelensége, illetve a főelőadó már-már szokványosnak mondható torzításai miatt. Borai az eset kapcsán írott levelében bokros teendőire és a Debrecenben tartott értekezleten előre nem jelzett gépkocsi igényre hivatkozott, s ezzel magyarázta, hogy délelőtt nem tudott találkozni a kiérkező Rémi Jánossal,¹³⁷ délután pedig már nem volt lehetséges autót kérni a megyei tanácstól.¹³⁸ Madai András válaszában hosszasan bizonyította, hogy beosztottja ismételten valótlanosságokat állított, és a kiküldött Rémi nem a főelőadón kívül álló okokból maradt ki a teljes akcióból. „Biztonság okáért beíratás előtti napon »K« vonalon kerestelek, a Tanácsnál az Elnöki titkár megígérte, hogy megkeres téged, és vissza fogsz hívni telefonon. Mivel aznap vissza nem hívtál bennünket, másnap reggel 09 órakor Vicziánné elvtársnő ismét keresett telefonon, de nem tudott veled beszélni. Rémi elvtárs elmondása szerint du. 3 órakor tudott veled beszélni, ugyanis amikor vidékről visszaérkeztél. Tudomást szereztünk arról is, hogy az első nap nem vettél részt beíratás ellenőrzésén sem. Leveledben kocsi hiányra hivatkozol, ez nem fogadható el, mert gépkocsi jó pár nappal a hittanbeíratások előtt kellett volna igényelni. Az pedig teljesen érthetetlen, hogy miért kellett korán reggel vidékre kiutaznod, holott a délelőtti folyamán a beíratás ellenőrzésével kapcsolatos dolgokat kellett volna lerendezni.”¹³⁹ A leíratból idézett tényfeltáró sorok bizonyítják, hogy a főelőadó a mindenki más számára érthető eligazítás ellenére önálló ellenőrzésbe kezdett, s egyáltalán nem vett tudomást az ÁEH előzetes telefonhívásairól. Levele végén Madai a szokott módon emlékeztette Borait saját felelősségének súlyára. „Összegezve az a véleményem, hogy helyesebb lett volna, ha önkritikusan megírtad volna a való helyzetet, hogy miben követtél el hibát, és a valóságnak megfelelően tártad volna fel az okokat. Nagyon furcsának találom, hogy csak nálad voltak ilyen nehézségek és problémák a

¹³⁵ MNL OL XIX-A-21-d 15. d. 0010/1/1963.

¹³⁶ MNL OL XIX-A-21-d 15. d. 0010/1/1963.

¹³⁷ Rémi János (1923–?) 1952 és 1983 között dolgozott az Állami Egyházügyi Hivatalban mint könyvelő, pénzügyi előadó, főelőadó, osztályvezető, főosztályvezető-helyettes a Gazdasági Hivatalban, főelőadó, főosztályvezető-helyettes a Gazdasági és Pénzügyi Főosztályon. Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 296.

¹³⁸ MNL OL XIX-A-21-b 89. d. 2. t.

¹³⁹ MNL OL XIX-A-21-b 89. d. 2. t.

megbeszélés után, mert a többi elvtársak is ugyanazokat a szempontokat kapták meg, amelyek szerint neked is elő kellett volna segítened az ellenőrzés jó megszervezését.”¹⁴⁰

Összegzés

Az egyértelműen érzékelhető, hogy a hatvanas években az ÁEH-nak több esetben meggyült a baja Borai Emil független és összeférhetetlen mentalitásával, ami óhatatlanul presztízsvesztéssel járt együtt. Az 1956-os forradalom előtti állapotok restaurációjában és a megújult igények kiszolgálásában az egri egyházügyi főelőadóra eleinte nagy szükség volt rutinja, ismeretei és tájékozottsága folytán. A pályán eltöltött évei és a hivatal 1956-ot követő zavarai többször arra motiválták, hogy saját feje után menjen, és erős kritikai megjegyzéseivel másokat, olykor az ÁEH-t vádolja mulasztásaiért. Ebben nagy szerepe lehetett a Rákosi-korszakból örökölt rossz beidegződéseknek, amelyek a Kádár-korszakban sem koptak ki a vidéki apparátusból. Ha országos kontextusba akarjuk helyezni Borai Emil példáját, arra a megállapításra jutunk, hogy nem elszigetelt esettel állunk szemben. Az egyházügyi főelőadók részéről megnyilvánuló negatív vélemények és az apparátus rosszul megválogatott összetétele, mint azt az 1967-es feljegyzés is bizonyította, változtatásokra sarkallta a vezetést. A hatvanas évek közepén meg is indult a megyei tanácsokkal egyeztetve a gyengébb vidéki egyházügyi főelőadók lecserélése.¹⁴¹ Azt nem tudjuk biztosan, hogy az 1969-es esztendőben Borai Emil negyvenöt éves korában a káderállomány „szanálásának” esett-e „áldozatául”. Az a kérdés, hogy az egri megbízott önként vagy a hivatal döntésére, netán más okból hagyta ott munkahelyét, egyelőre nyitott marad, s további kutatásokat igényel. Annyi viszont kétségtelen, hogy Borai Emil helyére Tatai István¹⁴² egyházügyi tanácsos lépett. Tatai és Borai a jelek szerint egészen más jellemmel bírtak. Erről árulkodik Herling Jakab Heves megyét elemző 1970-es jelentése, amelyben Brezanóczy Pál és a megyei tanácselnök kiegészítő kapcsolatról írva a következő megállapítást tette. „Ez annál is inkább figyelemre méltó, mivel korábban, első sorban Borai elvtárs intrikus magatartása miatt sok nehézséggel küzdöttünk. Tatai István elvtárs egyházügyi tanácsossá történő kinevezése is jó, pozitív lépésnek látszik. Tatai elvtársnak minden képessége és adottsága megvan ahhoz, hogy eredményesen végezze el feladatát. Tatai elvtárs előnye, hogy szerény. Első fél éves jelentése is jó képességéről tanúskodik.”¹⁴³ Tatai István a korszakban elvárt előmenetellel vágott neki a hivatali munkának, általános iskolai tanárként megfelelt az ÁEH által támasztott kritériumoknak. Habitusából és fegyelmezettségéből következően tartotta magát a központi irányelvekhez, és az egyházi személyekkel történő kapcsolattartás is gördülékenyebben haladhatott, mint elődje hivatali ideje alatt. Vélhetően ezekre a tényezőkre vezethető vissza, hogy Tatai István majdnem kilenc évet töltött el az ÁEH kötelékében.

¹⁴⁰ MNL OL XIX-A-21-b 89. d. 2. t.

¹⁴¹ Köbel: *Oszt meg és uralkodj*, 89.

¹⁴² Tatai István (1923–?) általános iskolai tanító, 1957-től a Marxista Leninista Esti Egyetem szakosított képzésén szerzett képesítést. A tanítói pályáról került a megyei tanács alkalmazásába, mielőtt a VB Oktatási Osztály tanulmányi felügyelője (1951–1954), majd a VB Titkárság főelőadója lett (1954–1969). 1969. május 1. – 1978. március között dolgozott az Állami Egyházügyi Hivatalban, a Heves Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság egyházügyi titkára. Soós: *Az Állami Egyházügyi Hivatal*, 309.

¹⁴³ MNL OL XIX-A-21-d 55. d. 0031/1–3.

MÁTÉ GÁL

*The Post-1956 Career of a Contentious Country Deputy.
The Activity of Emil Borai, the Administrator of the State Office
of Church Affairs between 1956 and 1969*

The paper gives an insight into the career path of the person who “operated” the state socialist church policy in Eger. Emil Borai worked as an administrator of church affairs for the State Office of Church Affairs (ÁEH) between 1952 and 1969. However, the surviving archival sources allow us to reconstruct mostly his post-1956 activity. Due to the characteristics of the source material, the present paper focuses on studying the period following the 1956 revolution and war of independence.

Through the personal example of Emil Borai, it describes the everyday tasks, the successes and the difficulties of a country cadre fighting on the “front” of church affairs. It shows how these tasks were constantly changing according to the varying demands of Kádár’s ecclesiastical policy. When it comes to the difficulties, the revolution and war of independence is in focus as this was a traumatic experience even for the communist cadre and his colleagues. In the meantime, the paper gives an insight into how the mechanism of the restrictions and persecution targeting the Catholic church worked in the country, relying on cases the author selected and analyzes on the basis of his experiences gathered through years of research.

It also makes an attempt to answer the question how the career progression and the wages of an official dealing with church affairs looked in the period, and what further allowances ÁEH provided to its employees in the country. Finally, Borai’s personality is an important factor: we describe the picture the office formed of him, which became more and more negative with the passing of time, and the more and more frequent criticism from his superiors, which gradually replaced the words of praises.